

Lekcije tranzicije

Koje su lekcije tranzicije koje treba shvatiti kao pouke na nivou ponašanja pojedinaca, biznisa i države? Ukazao bih na neke psiho-filozofskog karaktera, jer u krajnjem tranzicija jeste promjena ponašanjai logike u jednom društvu.

Prvo, u životu treba razbiti snove o postojanju raja (ili pakla) u ekstremnom mitološkom smislu. Tranzicija je shvaćena kao prelaz iz jednog sistema- socijalizam u drugi sistem: kapitalizam, kao prelazak iz svijeta tame u svijet svjetlosti. Da li smo bili svjesni opasnosti od upadanja u državu balgostanja, u društvo koje takođe opstaje na preraspodjeli i visokoj državnoj potrošnji? Da li smo bili svjesni Šumpeterovih ideja iz njegove knjige: „Kapitalizam, Socijalizam, Demokratija“? Iz ovoga proizilazi potreba **individualizacije** razvoja, ne njegova **birokratizacija**!

Drugo, nismo shvatili **lukavstvo države** odnosno politike. Bez obzira na sve tektonske poremećaje tokom tranzicije, u krajnjem se pokazuje da je tranzicija proces kako da država koja je početkom raspada jednog sistema izgubila moć, ponovo povрати vlast. U osnovi tranzicije je povratak izgubljene moći države! Odnosno, anahronizam isupnjava sadašnji koncept tranzicije!

Treće, da li smo dovoljno shvatili da je **kriza šansa**? Kriza je razbijanje do tada zacementiranih društvenih odnosa! Razbijanje zacementiranih društvenih struktura! Kriza je kao pucanje brane... Pritisak raste, raste, raste, društvo nema mehanizam da ga u hodu ublažava i nalazi oduške, i dolazi do krize, odnosno pucanja brane. Da li da opet zadržavamo logiku koja je dovela do krize ili da je mijenjamo? Da li je logika ostala ista i slična, samo su se promjenili igači koje je na scenu dovela tranzicija?

Četvrto, **glorifikacija** višepartijskog sistema, „Nema gospodara ako nema slugu“ (Hegel), odnosno nema moćne politike bez nemoćnih građana. Slijepo preuzimanje ovog sistema, posebno u malim, novonastajućim zemljama tranzicije dovodi do glorifikacije sistema demokratije tj. vladavine većine! Sigurno da je u tom vremenu Čerčil bio u pravu kada je rekao da je demokratija najlošiji sistem kada ne bi bilo postojećih alternativa. Ipak, u vremenu tehnoloških mogućnosti, zar nisu mogući i nove metode naposredne participacije stanovništva, kao i različitih sistema demokratije, pogotovu u malim zemljama i na lokalnom nivou!

Ustavi većine zemalja su obični statuti kako se uređuje državna birokratija! Nije iskorišćena šansa da se promoviše nova ustavna paradigma: umjesto paradigme kako uređivati vlast i odnose u vlasti, razviti paradigmu **kako pojedinca zaštititi od većine**! Zar Ustav ne treba biti akt koji prava pojedinca štiti od moguće samovolje većine! Trebamo više neposrednosti u izražavanju volje ljudi, više referenduma, manju vlast političkih partija,... Bez obzira na pravnu snagu države – **individualne slobode** i **moć pojedinaca** su u **logici porcesa budućeg društva**. Tranzicija je davala šansu da se među prvima uključimo u te procese!

Peto, u tranziciji se razvija princip da je **jednakost je važnija od slobode!** Državna elita koja želi da centralizuje odnose izbacuje na površinu ovu teoriju: svi smo jednaki, odnosno teoriju o jednakim stomacima! To je u suštini filozofija socijal-demokratije u Evropi! Zapravo, država blagostanja je kreacija evropske socijal-demokratije, kao što je i socijalistička država bila kreacija konsturktivista i komunista. Razlika je samo u tome što socijal-demokrate više cijene novac od ideala – jednakost je ideal! Princip slobode stvara uslove da princip nejednakih sposobnosti, znanja i vještina stvori mnogo veću šansu za jednakost među ljudima nego propisivanjem jednakosti i kriterijuma jednakosti, kojima je bio izložen 20-vijek!

Šesto, tranzicija je ukazala na nužnost svojinske demokratije, mnogo prije političke demokratije! **Svojina** je pored **porodice** i **države**, ključna institucija koja reguliše odnose u jednom društvu. Svojina određuje način razmišljanja i ponašanja ljudi! Kako sve resurse kojima jedna zemlja raspolaže – podijeliti građanima? Kako da oni postanu vlasnici- i da sami sa tim upravljaju! Ovo znači da je **kuponska privatizacija** bila najbolji oblik privatizacije! Dati ljudima šansu da preko tržišta kapitala otvore procese – učenja tržišne ekonomije i shvatanja globalne ekonomije! **Tržište kapitala** je vrhovni kriterijum uspješnosti finasijskog tržišta i promjena jednog sistema.

Sedmo, **shvatanje vremena**. Tranzicija ukazuje na pogubnost kratakoročnosti i važnost dugoročnosti. Zapravo, upadanje u logiku kratkog roka je opasnost gubljenja vizije. To je upadanje u logiku inercije i imitacije, slijeđenje modela razvoja koji su bili uspješni u prošlosti. Vjera da je nečija prošlost – naša budućnost! To je obrazac za ubijanje preduzetničkih sposobnosti naših ljudi! To je obrazac da se ljudi bave zanimanjima koja su prošla... Da ličimo na menadžment fabrike „Oliveti“ (pisaće mašine) koji se bori da poveća efikasnost proizvodnje, u trenutku nastanka PC računara!

Brzina! Brže donošenje odluka! Važno je shvatiti da sve što se danas dešava u tranzicionim zemljama, u svijetu uopšte, nije ništa novo! Sve se to dešavalo i prije Hrista i u poslednjih 2.000 godina. Ključna razlika je **tehnologija** i posljedice koje ona nosi! Ljudi danas nisu ništa pametniji! Nisu moćniji! Pitanje je da li su srećniji- što bi se moglo zaključiti na bazi učenja starih Grka?

Da li se tokom tranzicije izgradio sistem koji brzo donosi odluke? Koji uvažava vrijeme i oplodnju novca u vremenu? Da li je velika birokratija u konfliktu sa potrebom brzog donošenja odluka?

Da li se možda promjena cjelokupne civilizacije može izraziti jednom riječju: brzina! Brzina je zgušnjavanje intenziteta korišćenja vremena! Stoga današnji prosječni vijek čovjek nije 80 godina, već ga treba korigovati sa intenzitetom korišćenja tih 80 godina! Zašto su neki ljudi viječni!

Osmo, slijepa vjera u **institucije kao sinonim države** i **glomazne institucionalne aranžmane** je zabluda! Početak tranzicije sa unaprijed zacrtanim institucionalnim aranžmanom, koji je prepisan spolja, te **neuvažavanje kulture, običaja, morala, mentaliteta ljudi iz tog kraja vodi ograničenju razvoja!** To je suprotno i globalnoj tendenciji povećavanja broja država, odnosno razbijanja sadašnjeg sistema nacionanih država.

Kako već danas ističu kritičari dosadašnje paradigme tranzicije oni kažu da nje važno ukloniti prepreke, barijere, otvoriti procese, pa tek na toj liniji graditi institucije. Graditi institucije koje mogu da vezuju globalni proces sa lokalnom kulturom. Da li su, ako je kultura važna, sve institucije iste? Da li postoje specifičnosti? Da li sve mora biti isto da bi bilo i globalno?

Da li su, kao što sam rekao, institucije vjera u moć države? Da li je jačanje institucija samo jačanje **države**? Da li bi jačanje institucija istovremeno trebalo biti jačanje **društva**?

Deveto, država treba da postane **dio društva**, a ne **vlasnik društva**. Nacionalna država postaje sve više anahrona institucija! Vjerovatno će to protivljenje ovoj tezi platiti milioni ljudi u budućnosti! Zar nije za očekivati da će države koje to danas shvate, **biti centri moći u budućnosti**? Kao što su npr. Holandija, Portugalija, Danska, postale „velesile“ koje su shvatile procese koji razbijaju Rimsko carstvo i gradile svoje države na tim procesima! Da li je slično moguće i danas?

Deseto, tranzicioni procesi traže **hrabrost!** Procesi traže vjeru u sebe! Procesi traže ljude koji su spremni da mnogo toga žrtvuju, pa i svoj život, da bi s one i desile! Zar Isus Hrist nije paradigma kako se uvodi i kako se žrtvuje za ideju? Malo ko o Isusu Hristu govori kao o hrabrom čovjeku! Hrabrost se vezuje za Aleksandra Makedonskog, Cezara, Kolumba, Napoleona,... Ali oni su bili hrabri da odbrane i razvijaju tadašnju paradigmu razvoja. Hrist je bio hrabar da razvija novu paradigmu i da vjeru u nju dokaže svojim životom? Da li je tranzicija trebala više hrabrih duhovnih vođa tipa Klauza, Lara,....?

Iz svih ovih lekcija možemo izvući jednu zajedničku: **Okrenuti se životu i pojedincu, njegovoj slobodi i kvalitetu života** jeste ta ključna poruka i lekcija tranzicije!

Kako kontekst procesa i lekcije tranzicije utiču na kontekst društvenih odnosa u maloj zemlji (npr. Crnoj Gori) u periodu tranzicije? Što je u spletu tih okolnosti pogubno za malu zemlju?

Imitacija velike i snažne zemlje! Imati sve organe društva, sve ceremonijalne moći nacionalne države, imati brojnu birokratiju, diplomatiju, izmišljati zakone, regulatorne sisteme...

Koja je razlika u organizaciji društva u Crnoj Gori i SAD? U Crnoj Gori i Francuskoj? U Crnoj Gori i Njemačkoj? Da li je 650.000 stanovnika isto što i 50 i više miliona?

Da li je organizacija države isto što i McDonalds- svuda ista? Da li je McDonalds jedini lanac brzih restorana?

Riječju, da li je oblačenje globalne uniforme jedina šansa za malu zemlju? Pitanje je: što može dobiti mala zemlja od globalnih procesa ako je ista kao i sve ostale?

Što je danas prosperitetno za malu zemlju?

Biti drugačiji! Biti osoben! Biti brendiran! Biti preduzimljiv! Biti jedinstven!

Šansa male zemlje je biti **drugačiji i prepoznatljiviji!** Mala zemlja je kao putik! U njoj nema mnogo proizvoda, ali je svaki vrhunski!

Da li mala zemlja ima mogućnosti da realizuje ovakvu politiku? Zar je veliki sistem neće ugušiti?

Danas je **moć u rukama velikih sila i veoma malih zemalja!** Velike sile (da koristimo staru terminologiju) imaju moć velikih. Međutim, i **male zemlje imaju moć velikih.** Biti mali-postaje prednost – ako se veličina shvati kao snaga brzine prilagodljivosti

Zašto? Kuda idu novi globalni tokovi? Da li terba da se prilagođavamo tokovima iz prošlosti ili tokovima iz budućnosti? Da li „osvajati“ prošlost koja je završena ili budućnost koja je počela?

Da li naš ekonomski razvoj u prošlosti može dati neki kontekst u okviru kojeg treba posmatrati tranziciju? Ako je cilj svake zemlje i provođenja procesa u tranziciji u njoj povećavanje kvaliteta života građana, odnosno povećavnja i pojedinačnog i ukupnog bogatstva u toj zemlji onda se neminovno postavlja pitanje: **Zašto su neke nacije bogate, neke siromašne?**

Napredak i razvoj traže **inicijativu**, a ona ne pada sa neba! Traži tehnološke pronalaskе i ljude i njihovo znanje. A inicijativa uvijek ima prepreke! Zemlje u kojima su te prepreke novim inicijativama otklanjane – danas su razvijene! Inicijative su vodile ka **privatnoj svojini** i **jačanju institucija baziranih na privatnoj svojini**. Privatna svojina je bila sredstvo za ograničavanje moći vladara i njihovog despotizma. Tamo gdje se slavio uspjeh – danas su razvijeni! Tamo gdje se slave neuspjeh i poraz – danas su nerazvijeni. Da li je **tranzicija afirmisala ovakav prilaz i shvatanje života? Da li je tranzicija afirmisala ekonomske slobode, a to znači slobodu pojedinaca da se bavi biznisom (zaradom novca) kao i razvoj vjere da je biznis ključni faktor razvoja društva i bogatstva pojedinca!**